

Stilstaan bij de toekomst

Voor wie houvast zoekt in
een wereld vol verandering

Thomas D'hooge

” *Stilstaan bij de toekomst* is de onmisbare handleiding voor strategie en innovatie. Thomas D’hooge maakt je toekomstgeletterd door een unieke combinatie van wetenschappelijke diepgang, filosofische inzichten en praktische methoden. Leer de toekomst als beïnvloedbaar te zien en proactief te sturen. Ontwikkel de vaardigheden om nu betere beslissingen te nemen en jouw organisatie voor te bereiden op morgen.

~ **Peter Joosten**, innovatie-expert en futurist

” Thomas beheerst de kunst om uit een veelheid en complexiteit van waarnemingen, verhalen, concepten, scenario’s en methodische kaders een bijzonder smakelijke, eerlijke en verteringvriendelijke bereiding te toveren met de finesse van een sterrenkok en de zin voor wetenschappelijke nuance van een door de wol geverfde toekomstgeletterde. Een delicatessen!

~ **Herman Konings**, veranderingspsycholoog en trendanalyst

” Ik bewonder hoe Thomas zich de voorbije jaren verdiept heeft in toekomstverkenning en een enorme veelheid aan input wist te verwerken tot een helder en bruikbaar werk. Hij weet hierin complexe inzichten tastbaar te maken en activeert die op inspirerende wijze, ook met jongeren ; helemaal in lijn ook met mijn eigen fascinatie voor jongerencultuur en toekomsten. Véél succes met je werk, Thomas, we vinden elkaar ongetwijfeld nog.

~ **Maarten Leyts**, trendwatcher en oprichter van Trendwolves

” Onzekerheid is grondstof. *Stilstaan bij de toekomst* maakt haar bruikbaar door blinde vlekken te benoemen – in beleid, in onderwijs, in onszelf. Eerst kijken, dan verbeelden, dan kiezen: zo wordt verandering menselijk én makkelijk vol te houden.

~ **Peter Hinssen**, internationaal keynote speaker, LinkedIn Top Voice, bestsellerauteur, docent aan de London Business School, ondernemer en medeoprichter van nexxworks

” Wat een heerlijk toegankelijk en no-nonsense boek over de toekomst. Licht van toon, stevig van inhoud. Dit is geen voorspelboek vol trends, maar een voorstelboek vol richting. Toekomstdenken, begrijpelijk gemaakt voor iedereen – en dat is precies wat we nodig hebben.

~ **Cécile Cremer**, futurist en curator van toekomstinzichten

” Dit boek zal een fijne ontdekking zijn voor al wie zich afvraagt hoe we bij de toekomst (kunnen) stilstaan. Het is een verademing dat de toegankelijkheid van die brede vraagstelling niet afhangt van spectaculaire toekomstbeelden. Met een heldere structuur en in klare taal gaat Thomas stap voor stap in op wat toekomstdenken is en wat het kan zijn. Zo is het een boek dat uitnodigt om beter te denken, net wat we nodig hebben dus.

~ **Maya Van Leemput**, UNESCO-leerstoelhouder in Toekomstbeelden en Cocreatie

Leeswijzer

Dit boek is zo opgebouwd dat elk hoofdstuk zelfstandig gelezen kan worden. De gekozen volgorde – **Negeren** → **Afbakenen** → **Zien** → **Verwachten** → **Voelen** → **Kennen** → **Vertellen** – vormt een spanningsboog die begint bij urgentie en kaders en eindigt bij verhalen die betekenis geven.

Toch zijn er meerdere leesroutes mogelijk. Wie start bij **Zien** of **Vertellen**, volgt een verhalend pad waarin duidelijk wordt hoe beelden en verhalen richting geven, om daarna terug te keren naar de meer analytische hoofdstukken. Wie kiest voor **Verwachten** of **Kennen**, begint met conceptuele helderheid en methodische kaders en verkent van daaruit de emotionele en verhalende dimensies. Wie instapt bij **Voelen**, plaatst emoties eerst centraal en laat daarna analyse en kennis het beeld aanvullen. Elk pad legt eigen accenten en geeft een ander ritme van lezen, maar uiteindelijk komen ze samen.

Welke route ook wordt gekozen, de hoofdstukken bieden de gelegenheid om stilstaan bij de toekomst praktisch vorm te geven: met aandacht lezen, vertragen waar nodig, en de inzichten meenemen naar de eigen context.

Inhoud

Inleiding	11
Over de auteur	13

Negeren 17

Afbakenen 61

Zien 99

Verwachten 141

Voelen 175

Kennen 215

Vertellen 253

Conclusie	295
Nawoord	297
Dankwoord	298
Woordenlijst	300
Bronnen	301
Community	302
Trilogie	303

” In dealing with the future, it is far more important to be imaginative than to be right.

~ Alvin Toffler, 1970

Verwachten

De toekomst bestaat (nog) niet, en toch hebben we er verwachtingen over. We verwachten veel van de toekomst (Miller, 2018; Scoblic, 2020; Simon, 1957). Ze is alomtegenwoordig in beleid, onderwijs, media en technologie. Overheden formuleren klimaatdoelen voor 2050, scholen bereiden leerlingen voor op banen die nog niet bestaan, de media staan vol voorspellingen en techbedrijven beloven de ene doorbraak na de andere.

We voorspellen, modelleren en projecteren de toekomst – vaak met de beste intenties. Toch blijft onduidelijk wat we bedoelen met die uitspraak: dit is de toekomst. Soms verwijst ze naar een trend die als onvermijdelijk wordt gepresenteerd, soms naar een wensbeeld of een dreigende koers. 'De toekomst' is daarmee een containerbegrip dat voor iedereen iets anders betekent. Zelden staan we stil bij wat we er zelf onder verstaan en hoe dit onze verwachtingen kleurt.

Verwachtingen leven niet alleen in modellen en rapporten, maar ook in taal, metaforen, beelden en beleidskeuzes. Ze beïnvloeden, vaak ongemerkt, hoe we plannen, wat we wenselijk achten, wat we vanzelfsprekend vinden en waar we ons zorgen over maken. Wat we níét verwachten, verdwijnt meestal van de agenda, waardoor we niet voorbereid zijn wanneer het toch gebeurt. Verwachtingen vormen zo tegelijk een venster op potentieel en een grens aan wat voorstelbaar is.

Daarom is het zinvol niet uit te gaan van wat we willen bereiken, maar van hoe en wat we verwachten. Verwachtingen zijn het vertrekpunt: ze kleuren onze interpretatiekaders en bepalen waarop we voorbereid zijn. Bewust stilstaan bij verwachtingen is essentieel, omdat het blootlegt welke stilzwijgende aannames onze keuzes sturen.

De toekomst is geen rechte lijn, maar een verbredende waaier van mogelijkheden. Voor dit hoofdstuk dient de *futures cone* (Dator, 1996; Voros, 2003; Candy, 2010) als inspiratie. Dit model visualiseert uiteenlopende toekomstën – van waarschijnlijk tot schijnbaar onmogelijk – in een kegelvormig diagram. Het biedt een kader om mogelijkheden naast elkaar te zetten en zo bewuster na te denken over wat we verwachten. Het moedigt aan voorbij de gebruikelijke beelden te kijken en minder vanzelfsprekende opties te verkennen. Tegelijk roept het de vraag op: welk deel van de toekomst achten we mogelijk, en op basis waarvan?

FUTURES CONE

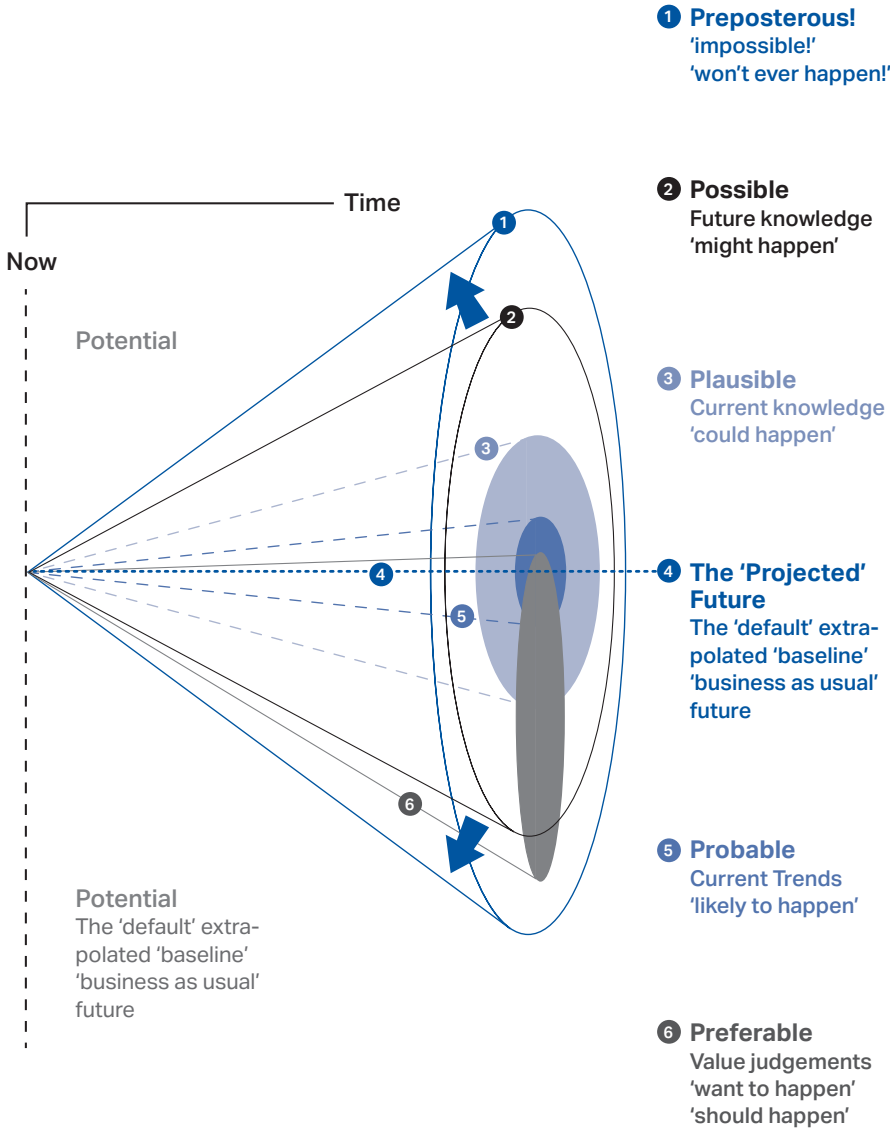

FIG Futures cone (Dator, 1996; Voros, 2003; Candy, 2010)

Voorspellingen

De mens heeft altijd geprobeerd om te voorspellen wat de toekomst zal brengen (Rescher, 1998). In vrijwel elke cultuur en periode hebben mensen geprobeerd een glimp op te vangen van wat nog niet is. De oude Grieken raadpleegden het orakel van Delphi. Romeinse priesters lazen de toekomst uit de vlucht van vogels. In China verhitte men botten tot ze barstten en gaf men betekenis aan de scheuren. Elders keek men naar sterren, darmen van dieren, kaarten, dromen of getallen. Die drang tot voorspellen verdween niet met de opkomst van wetenschap, bureaucratie of digitale technologie. Integendeel – de vormen veranderden, maar het verlangen bleef. Vandaag komen verwachtingen voort uit modellen, algoritmen, scenario's, beleidsrapporten en expertenpanels. We hebben voorspellingen geprofessionaliseerd, genormaliseerd en in veel gevallen geïnstitutionaliseerd. Ze vormen de ruggengraat van economisch beleid, ruimtelijke planning, veiligheidsstrategieën en technologische innovatie. Telkens opnieuw stelde men zich dezelfde vraag: wat komt er?

Soms blijken voorspellingen verrassend accuraat. Denk aan visionairs die al in de jaren zestig spraken over een 'elektronisch wereldwijd netwerk' – iets wat sterk doet denken aan ons internet vandaag. Of aan sciencefictionschrijvers die het ontstaan van kunstmanen (satellieten), 3D-printers of zelfs mobiele communicatie verrassend nauwkeurig hebben voorzien. Jules Verne beschreef rond 1865 al een reis van mensen naar de maan, ruim een eeuw vóór de Apollo-landing. Uitgekomen voorspellingen hebben een grote aantrekkingskracht. Ze lijken te bewijzen dat de toekomst leesbaar is, alsof enkel ingewijden de juiste bladzijden kunnen openen.

Voor elke voorspelling die uitkomt, verdwijnen er talloze op de schroothoop van de geschiedenis. In de jaren vijftig voorspelden gezaghebbende rapporten dat kernenergie zo goedkoop zou worden dat elektriciteit gratis zou zijn (Strauss, 1954). Dat kanker volledig uitgeroeid zou zijn vóór het jaar 2000, en dat oorlogen tussen naties tot het verleden zouden behoren dankzij technologische vooruitgang en wereldwijde samenwerking. Men verwachtte zelfs steden onder grote geodetische koepels, als bescherming tegen klimaat en weer (Budds, 2016; Boissoneault, 2018; Rose, 2018). En dat weersvoorspellingen zo nauwkeurig zouden worden dat natuurrampen volledig voorkomen konden worden. Daarnaast voorspelden optimistische onderwijshervormers dat technologische vernieuwingen zouden zorgen voor drastisch minder lesuren en meer vrije tijd voor studenten. In de jaren zestig voorspelde men dat we rond 2000 in een *leisure society* zouden leven, waarin we het grootste deel van onze tijd aan vrije tijd konden besteden – een scenario dat duidelijk anders uitpakte. Veel voorspellingen ogen achteraf vooral als merkwaardige anekdotes. Net zo opmerkelijk zijn de compleet foute uitspraken van vooraanstaande denkers. IBM-voorzitter Thomas J. Watson stelde in

1943 dat er wereldwijd 'hooguit een markt voor vijf computers' was (Wired, 2023). Zelfs rond de eeuwwisseling dachten experts dat het internet een hype was, of dat kantoren snel papierloos zouden worden. Achteraf werken zulke uitspraken op de lachspieren, maar destijds klonken ze plausibel en gezaghebbend. Dat zelfs deskundigen vaak teleurstellend scoren in hun voorspellingen, blijkt uit systematisch onderzoek. Zo analyseerde Philip Tetlock (2005) duizenden voorspellingen van politiek-economische experts en concludeerde dat hun voorspellingen nauwelijks accurater waren dan willekeurige keuzes – vaak nauwelijks beter dan toeval (Silver, 2012). Volgens Tetlock overschatten experts regelmatig hun eigen kennis en onderschatten ze de onzekerheid van complexe ontwikkelingen (Kahneman, 2011). Het toont hoe riskant het is om te veel gezag te hechten aan voorspellingen die betrouwbaar lijken.

Kijken we naar het heden, dan zien we dat de drang tot voorspellen onverminderd is. Internationale instellingen publiceren jaarlijks precieze studies over wanneer we 1,5°C opwarming overschrijden, of wanneer Afrika zijn 'bevolkingsexplosie' bereikt. Consultancybedrijven voorspellen dat ongeveer 47% van de banen tegen 2030 geautomatiseerd zal zijn (Frey & Osborne, 2017), welke steden tegen 2045 'niet meer leefbaar' zullen zijn, en hoeveel miljard euro klimaatverandering jaarlijks zal kosten. Techgiganten voorspellen de onvermijdelijke komst van artificiële superintelligentie rond 2040, alsof dat een natuurwet is. Overheden baseren migratiebeleid op langetermijnprojecties van conflict- en droogterisico's (van Asselt, 2000). Terwijl sommige economische modellen impliciet uitgaan van onbegrensde economische groei. Zelfs militaire strategieën opereren steeds vaker met tijdstabellen voor een 'onvermijdelijke oorlog' – geïnspireerd door ideeën zoals de Thucydides-trap, het historische patroon waarin een gevestigde macht in conflict komt met een opkomende macht uit angst haar positie te verliezen (Allison, 2017). Alsof geopolitieke escalatie een logische uitkomst is die zich laat inplannen. We presenteren deze vooruitzichten zelden als hypothesen en vaak als feiten.

” Prediction is very difficult, especially if it's about the future.

~ Niels Bohr, toegeschreven ca. jaren vijftig

Ondanks modellen, cijfers en experts blijft één waarheid overeind: voorspellen is een hachelijke onderneming (Tetlock, 2005). Dat komt doordat de werkelijkheid immens complex is en voortdurend in beweging. Alles hangt met alles samen en kleine oorzaken kunnen grote gevolgen hebben. Zoals het beroemde *butterfly effect* (Lorenz, 1963) uit de chaostheorie illustreert: het gefladder van een vlinder in Brazilië kan weken later een tornado in Texas veroorzaken. Eén doorbraak, een onverwachte beweging of een samenloop van omstandigheden kan de geschiedenis radicaal veranderen.

Door die fundamentele onzekerheid (Knight, 1921) blijven uitspraken over morgen voorlopig en voorwaardelijk. Hoe geavanceerd onze computers en datasets ook zijn, de wereld blijft geen gesloten systeem met één formule. Ze is veranderlijk, vol verrassingen en inherent onzeker. Zelfs op korte termijn blijken sommige dingen al lastig te voorzien – laat staan op langere termijn. Denk aan de plotselinge wendingen waarvan niemand vooraf de timing precies kon aangeven: een financiële crisis die uit de lucht komt vallen, een nieuwe technologie die in enkele jaren de norm wordt of een pandemie die de hele wereld-orde opschudt. Zulke voorbeelden tonen aan hoe beperkt onze voorspellende vermogens eigenlijk zijn.

Op dit punt is het belangrijk om de illusie van voorspelbaarheid te benoemen. Mensen houden van zekerheid; we voelen ons graag in controle over wat komen gaat. Maar dat vertrouwen is vaak een vorm van schijnzekerheid. Achter elke voorspelling schuilen veronderstellingen die slechts gedeeltelijk kloppen. Vlak voor de internetzeepbel voorspelde men torenhoge winsten en eeuwige groei, tot de bubbel abrupt knapte. Deze illusie is verleidelijk, want ze biedt houvast in een chaotische wereld. Maar juist die ogenschijnlijke houvast is wankel. Zodra we geloven dat de toekomst zich keurig laat uittekenen, verliezen we onze alertheid. We sluiten ons af voor signalen die niet in het verwachte plaatje passen – totdat de realiteit ons ruw wakker schudt.

Chriet Titulaer en de toekomst die nooit kwam

In 1989 opende in Rosmalen een opmerkelijk huis zijn deuren: het Huis van de Toekomst, bedacht door de bekende Nederlandse futuroloog en tv-presentator Chriet Titulaer. De woning stond vol met snufjes die toonden hoe we volgens Titulaer zouden leven in het jaar 2000: beeldtelefoons, interactieve schermen en zelfs regenwaterrecuperatie. Hij voorzag nauwkeurig het ontstaan van het internet, glasvezelnetwerken en thuiswerk. Maar hij zag ook implantaten waarmee mensen rechtstreeks computers zouden bedienen – een voorspelling die nooit werkelijkheid werd. Het verhaal van Titulaer leert ons iets essentieels over voorspellen: vaak hebben visionairs het bij het rechte eind, maar even vaak missen ze de complexe menselijke factoren achter hun verwachtingen. Titulaer dacht vooral vanuit techniek, en onderschatte hoe terughoudend we soms zijn tegenover radicale veranderingen. Zijn huis toont hoe inspirerend én misleidend voorspellingen kunnen zijn: ze zetten aan tot verbeelding, maar waarschuwen ons ook voor te veel vertrouwen in één toekomstbeeld. De toekomst die Titulaer zag, was uiteindelijk slechts één van vele mogelijke werelden.

Toch raakt onze drang om te voorspellen aan iets diepers: de hoop dat we de toekomst kunnen beheersen als we maar genoeg gegevens hebben. Sommige kringen noemen dat voorspellingsfetisjisme – een bijna blind geloof in modellen, grafieken en cijfers die zouden kunnen vertellen wat er zal gebeuren. Het

idee is verleidelijk: als we genoeg meten, berekenen en analyseren, hoeven we ons nergens nog door te laten verrassen. Al in de jaren zestig geloofden sommigen dat computers het menselijk gedrag volledig voorspelbaar zouden maken. Vandaag horen we met evenveel zekerheid voorspellingen over het moment waarop superintelligente AI de mens voorbijstreeft, of over het jaar waarin de laatste verbrandingsmotor van de weg verdwijnt. Zulke uitspraken klinken precies en overtuigend. Maar ze zijn vaak meer overtuiging dan wetenschap. Ze geven het gevoel dat de toekomst al vastligt – en precies daardoor gaan we ons ernaar gedragen. En dat maakt die voorspellingen tegelijk zo krachtig én zo gevaarlijk.

Interessant genoeg beïnvloeden voorspellingen soms zélf de uitkomst ervan. Dit gebeurt via zelfvervullende voorspellingen (*self-fulfilling prophecies*, Robert Merton, 1948) waarbij de verwachting gedrag veroorzaakt dat de voorspelde situatie dichterbij brengt. Een klassiek voorbeeld is een bankrun: wanneer mensen vrezen dat een bank failliet gaat en massaal geld opnemen, veroorzaken ze het faillissement zelf. Positiever gebeurt dit bijvoorbeeld wanneer een leraar uitspreekt dat een leerling talent heeft, wat het vertrouwen en de prestaties van die leerling versterkt. Maar voorspellingen kunnen zichzelf ook juist tegenspreken (*self-denying prophecy*; Merton, 1948). Dit gebeurt wanneer de waarschuwing voor een bepaald scenario actie uitlokt die voorkomt dat het scenario werkelijkheid wordt. Een bekend voorbeeld is het voorspelde gat in de ozonlaag eind jaren tachtig: de alarmerende voorspelling leidde tot internationale actie en het succesvolle Montrealprotocol, waardoor de ramp voorkomen werd. Deze paradox toont aan dat voorspellingen niet neutraal zijn. Door verwachtingen uit te spreken, beïnvloeden we actief de toekomst, en soms juist daardoor voorkomen we dat voorspellingen uitkomen.

Uiteindelijk leren al deze inzichten ons een zekere nederigheid tegenover de toekomst. Voorspellingen – hoe goedbedoeld of wetenschappelijk onderbouwd ook – komen voort uit onze huidige kennis, onze verbeelding en niet zelden uit onze eigen impliciete overtuigingen en blinde vlekken. Het kan juist bevrijdend werken om in te zien dat de toekomst niet vastligt, zelfs niet door de meest overtuigende voorspelling.

In plaats van ons blind te staren op één vermeende toekomst (Walker, Lempert, & Kwakkel, 2013), kunnen we beter rekening houden met meerdere mogelijkheden. De echte waarde van toekomstdenken zit dan ook niet in het zeker weten wat er zal gebeuren, maar in het openstaan voor wat kán gebeuren. En dat is uiteindelijk waardevoller dan om het even welke glazen bol.

Verwachtingen

We koesteren allemaal verwachtingen over de toekomst ④ – vaak zonder het ons volledig te realiseren. Verwachtingen gaan niet alleen over werk of studie. Ze raken ook hoe mensen zich hun gezin voorstellen, hoe ze willen wonen, wat ze belangrijk vinden in hun buurt, welke rol gezondheid of welzijn krijgt, en hoe economie of voedselproductie eruit zou moeten zien. We blikken vooruit met de bril van het heden op: wat we nu kennen en meemaken, vormt de basis voor wat we denken dat er zal komen. We onderscheiden grofweg vier typen impliciete verwachtingen: standaard (*default futures*), vertrouwde (*familiar futures*), officiële (*official futures*) en gebruikte (*used futures*) toekomsten.

Standaardtoekomsten

Vooruitblikken ogen op het eerste gezicht logisch en nuchter – morgen lijkt immers meestal op vandaag. Maar juist die vanzelfsprekendheid maakt verwachtingen zo verraderlijk. Ze zijn impliciete projecties van het heden. We beseffen zelden dat we het huidige moment simpelweg verschuiven naar de toekomst, met alle beperkingen van dien. Zo kan een samenleving die al decennialang economische groei kent, stilzwijgend aannemen dat die groei zich vanzelf zal voortzetten – alsof het een natuurwet is. In werkelijkheid zijn onze verwachtingen kwetsbare verbeeldingen, die meer vertellen over hoe we vandaag de wereld ervaren dan over wat er werkelijk komt. Ze ontleen hun vorm aan het nu, maar presenteren zich als zekerheid over later.

Vaak schuiven we het heden ongemerkt door naar morgen. Zo ontstaan *default futures*: standaardtoekomsten die zo vanzelfsprekend lijken dat we ze nauwelijks nog benoemen. Een vaste baan, een huis met tuin, auto's in de straat, zorg die vooral ziekten geneest – het lijken vanzelfsprekende toekomsten. Juist doordat ze vertrouwd zijn, vallen ze nauwelijks op. Juist daardoor bepalen ze keuzes, terwijl andere richtingen buiten beeld blijven. Dit zijn onze onbewuste richtlijnen voor de toekomst. Vaak betreffen het scenario's van *business as usual*: de wereld blijft draaien zoals hij nu doet, met hooguit kleine verschuivingen. Zonder dat we expliciet beslissen dát dit ons toekomstbeeld is, handelen en plannen we ernaar. Denk aan de professional die uitgaat van een lineaire loopbaan, omdat dat nu eenmaal de norm is geweest; of een stad die haar infrastructuur ontwerpt in de verwachting dat klimaat en bevolking morgen min of meer hetzelfde zijn als vandaag.

Deze standaardtoekomsten voelen comfortabel aan – er spreekt herkenning en continuïteit uit. Juist daarom vallen ze nauwelijks op. Wat vandaag nog een veronderstelling is, wordt morgen een gewoonte, en overmorgen een feit. Dat mechanisme staat bekend als *creeping normality* (Diamond, 2005): het vermogen

van systemen om zelfs ingrijpende veranderingen ongemerkt te laten aanvoelen, zolang ze maar geleidelijk verlopen. Denk bijvoorbeeld aan hoe we gewend raken aan steeds warmere zomers: wat men twintig jaar geleden extreem vond, voelt nu aan als normaal. Of hoe we geleidelijk accepteren dat technologieën onze privacy inperken, omdat elke afzonderlijke stap nauwelijks opvalt. Hetzelfde geldt voor het langzaam verdwijnen van kleine winkels uit stadscentra: elke sluiting afzonderlijk lijkt onbeduidend, totdat ineens blijkt dat een hele buurt onherkenbaar veranderd is. Omdat we denken dat alles zijn gangetje zal blijven gaan, passen we onze koers niet aan. Zo'n onuitgesproken verwachtingspatroon biedt schijnzekerheid, maar sluit tegelijk onze verbeelding op in een keurslijf. Want als we verwachten dat morgen toch gewoon komt zoals gisteren, waarom zouden we dan vandaag nog iets veranderen?

De vrije tijd die maar niet kwam

Halverwege de 20ste eeuw leefde in Nederland en Vlaanderen een optimistische droom: dankzij automatisering zouden we steeds minder hoeven werken en meer tijd krijgen voor zelfontplooiing en ontspanning. Futurologen voorspelden de komst van een *leisure society*, waarin vrije tijd centraal stond en werk minder dan twintig uur per week zou duren. Vandaag weten we beter. Hoewel automatisering inderdaad veel taken heeft overgenomen, ervaren we juist meer drukte, meer stress en minder echte vrije tijd. Hoe kon deze verwachting zo mislopen? De toekomstbeelden van toen gingen voorbij aan hoe werk en prestatie diep verankerd liggen in onze cultuur. Onze verwachtingen over vrije tijd waren te optimistisch en sloten te weinig aan bij hoe mensen daadwerkelijk betekenis geven aan hun leven. Zo werd wat ooit een vanzelfsprekende toekomst leek, een onbereikbaar ideaal. Het voorbeeld herinnert ons eraan dat verwachtingen nooit losstaan van hun culturele context – en dat we alert moeten blijven op blinde vlekken in onze dromen over morgen.

Vertrouwde toekomst

Naast het automatische van *default futures* zijn er *familiar futures*: verwachtingen die vertrouwd aanvoelen omdat ze geworteld zijn in culturele en historische reflexen.

Ieder van ons draagt ideeën met zich mee over hoe de toekomst 'hoort te zijn'. Opvoeding, onderwijs, media en populaire cultuur dragen die verwachtingen vaak over. In veel westerse samenlevingen leeft bijvoorbeeld sterk het idee van voortdurende vooruitgang: het geloof dat elke nieuwe generatie het beter zal hebben dan de vorige – welvarender, technologisch verder, comfortabeler. Eeuwen van industriële en wetenschappelijke ontwikkeling voedden dat denkpatroon en lieten het historisch groeien. Zelfs wanneer de werkelijkheid barsten vertoont – door klimaatverstoringen, sociale spanningen of economi-

sche stilstand, blijft dat vooruitgangsgeloof vaak onaangetast, precies omdat het zo diep ingebed is.

Ook populaire cultuur draagt daartoe bij: generaties groeiden op met het idee dat de toekomst vol robots, vliegende auto's en slimme apparaten zou zitten, eenvoudigweg omdat dat jarenlang werd herhaald in films, reclames en jeugdliteratuur. Zulke vertrouwde verwachtingen geven rust, ze sluiten aan bij wat we al kennen.

Die ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid kan ons dus makkelijk misleiden. Wat we morgen verwachten, is vaak samengesteld uit wat we vroeger al kenden. Denk aan de verwachting dat sociale media mensen wereldwijd nader tot elkaar zouden brengen, terwijl we vandaag zien hoe dezelfde technologieën polarisatie versterken.

Culturele reflexen sluipen op die manier ongemerkt onze voorstelling binnen. In andere culturen kunnen zulke vertrouwde verwachtingen overigens heel anders van aard zijn – niet als een rechte lijn vooruit, maar als een cirkel: de toekomst keert er telkens terug in ritmes van herhaling, wedergeboorte of seizoenen. Toch zijn ook die beelden diep verankerd en lastig te doorbreken.

Pas als we deze familiar futures herkennen, kunnen we ons afvragen welke verwachtingen echt nog kloppen, en welke vooral echo's zijn van oudere denkwijzen die nooit bewust werden bevraagd. Zo verwachten sommige groepen in tijden van onzekerheid eerder een terugkeer naar 'vroeger was alles beter', wat ook een familiar future is – denk aan politici die gouden tijden beloven te herhalen.

Officiële toekomst

Naast persoonlijke en culturele verwachtingen zijn er ook toekomstbeelden die van bovenaf, door machtscentra en instituties, worden aangereikt. Dit zijn de *official futures* (Inayatullah, 2008) – die machtscentra en instituties naar voren schuiven in beleid, strategie en publiek discours.

Vaak presenteren we ze niet expliciet als de enige optie, maar in de praktijk sturen ze ons denken stilzwijgend. Overheden publiceren bijvoorbeeld langetermijnvisies ('In 2050 is onze economie klimaatneutraal'). Bedrijven schetsen gelikte scenario's in reclamecampagnes. Internationale organisaties presenteren trendrapporten vol aannames over vergrijzing, automatisering of globalisering.

Al deze uitingen vormen samen een impliciet draaiboek voor hoe we ons de toekomst voorstellen. Zonder dwang, maar met subtiele kracht, sturen zulke beelden ons begrip van wat komen gaat. Wanneer een ministerie elk jaar voorspiegelt dat economische groei noodzakelijk is, gaan beleidsmakers én burgers haast automatisch uit van dat groeiscenario. Wanneer een techbedrijf onophoudelijk communiceert dat de toekomst 'slim' en digitaal zal zijn, richten scholen en investeerders zich als vanzelf op die digitale toekomst.

” Official futures are not just descriptions of what might come – they are instruments of power.’

~ Sohail Inayatullah, 1990

Official futures hebben gewicht: instituten bekleden ze met gezag, wat ze geloofwaardig en invloedrijk maakt. Tegelijk zijn ze beperkend als ze onbetwist blijven. Doordat ze vanuit een machtspositie komen, kunnen ze andere stemmen overstemmen. Minderheidsvisies of alternatieve toekomstbeelden verdwijnen makkelijk naar de achtergrond wanneer een officiële lezing van de toekomst het gesprek domineert. Het is belangrijk te beseffen dat ook deze institutionele verwachtingen impliciete aannames bevatten – vaak ingegeven door beleidsdoelen of organisatorische belangen. Ze lijken objectief (‘zó zal het gaan’), maar zijn vaak normatief (‘zó willen wij dat het gaat’).

Gebruikte toekomst

Een bijzondere, vierde categorie van impliciete verwachtingen noemen we *used futures* (gebruikte toekomstbeelden; Inayatullah, 2008) of ook wel *legacy futures* (Cascio, 2013). Deze begrippen verwijzen naar verwachtingen die ooit vernieuwend en nuttig waren, maar inmiddels achterhaald zijn geraakt. Toch blijven we er vaak onbewust aan vasthouden. Daardoor sturen ze nog steeds onze keuzes en strategieën, zelfs wanneer ze niet langer passen bij onze actuele situatie of de uitdagingen waar we nu voor staan. Zo ontstaat wat historici padafhankelijkheid (*path dependency*) noemen: eerdere keuzes bepalen welke verwachtingen vanzelfsprekend worden en doorwerken in beleid en cultuur (David, 1985; Inayatullah, 2008).

Het fenomeen van gebruikte toekomstbeelden is breed herkenbaar, zowel in beleid als in organisaties en individuele levens. In beleidscontexten gebeurt het bijvoorbeeld regelmatig dat toekomstscenario's en beleidsdoelstellingen jarenlang vrijwel ongewijzigd blijven. Denk aan onderwijssystemen die nog steeds vooral inzetten op standaardexamens en uniforme kennisoverdracht, gestoeld op een achterhaald ideaal uit de industriële samenleving. Hoewel creativiteit, flexibiliteit en kritisch denken cruciaal zijn, blijven verouderde toekomstbeelden dominant in onderwijsbeleid en schoolpraktijk. Dit zijn klassieke voorbeelden van gebruikte toekomstbeelden: ooit logisch en vooruitstrevend, inmiddels achterhaald, maar hardnekkig onderdeel van ons denken.

Ook organisaties kampen vaak met dergelijke gebruikte toekomstbeelden. Bijvoorbeeld een bedrijf dat jarenlang gelooft in fysieke winkels als centraal verkoopkanaal, terwijl e-commerce en digitale dienstverlening allang de norm zijn geworden. Hoewel het bedrijf inmiddels ook online opereert, blijft het toekomstbeeld dat ooit krachtig en succesvol was – namelijk fysieke aanwezigheid als kernstrategie – onbewust de prioriteiten bepalen. Dit kan ervoor zorgen dat

de organisatie te laat reageert op nieuwe trends of kansen, simpelweg omdat gebruikte toekomstbeelden nog te krachtig zijn om los te laten.

Lelystad Airport: de uitgestelde toekomst

Jarenlang gold luchthavenschaalvergroting als vanzelfsprekend. In het Alders-akkoord (2008) werd Lelystad naar voren geschoven om vakantievluchten over te nemen van Schiphol. Die logica werd herhaald in beleidsstukken en nestelde zich als *used future*: meer vraag betekent automatisch meer capaciteit (Tweede Kamer, 2016; Schiphol Group, z.d.). Vanaf 2019 kandelde het speelveld. De PAS-uitspraak van de Raad van State maakte de vergunning onhoudbaar en legde bloot hoe kwetsbaar de aannames waren (Raad van State, 2019). Intussen stakte de luchtruimherziening, liepen discussies over laagvliegroutes hoog op en groeide maatschappelijke weerstand (Platform Participatie, 2022; Gemeente Ede, z.d.). Politiek schoof de horizon telkens mee: ministers spraken hoop uit, maar openstelling bleef uitgesteld. Lokale en provinciale bestuurders uitten frustratie, terwijl alternatieve scenario's opdoken, zoals militair gebruik (DutchNews.nl, 2024; Provincie Flevoland, 2025; NL Times, 2025). De casus toont hoe een default future van einde-loze groei botst op stikstofnormen, geluidsoverlast en veranderende waarden. Lelystad leert dat niet elk groeiverhaal plausibel blijft: TINA (There Is No Alternative) maakt plaats voor keuzes en grenzen.

Op individueel niveau kunnen gebruikte toekomstën zich manifesteren in persoonlijke loopbaanverwachtingen of levensplannen. Mensen volgen soms lang een carrièrepad dat ooit veelbelovend leek, terwijl ze intussen voelen dat hun verwachtingen over werk en leven sterk veranderd zijn. We zagen gezondheid lang vooral als genezen, waardoor we preventie minder aandacht gaven. We ontwierpen steden voor auto's, terwijl deelmobiliteit of leefstraten pas recent serieus op tafel komen. Zulke gebruikte toekomstën voelen vertrouwd, maar sluiten alternatieven buiten.

Wat gebruikte toekomstën zo verraderlijk maakt, is dat ze niet meteen herkenbaar zijn als achterhaald. Ze voelen vertrouwd, vanzelfsprekend en logisch aan, juist omdat ze ooit betekenisvol waren. Daarom is het essentieel om kritisch naar onze impliciete aannames te kijken en regelmatig de vraag te stellen: waarom verwachten we eigenlijk wat we verwachten? Door gebruikte toekomstën zichtbaar en bespreekbaar te maken, ontstaat ruimte om nieuwe te verkennen die aansluiten bij de uitdagingen en mogelijkheden van vandaag en morgen. We gebruiken vaak labels als 'standaard', 'vertrouwde', 'officiële' en 'gebruikte toekomstën' om ons denken te ordenen, maar in het volle licht blijken de grenzen poreus. Ze verschuiven, overlappen en groeien uit elkaar, terwijl het sediment van geschiedenis en cultuur ze voedt. Een standaardtoekomst – de glanzende belofte van groei en technologie – wordt al gauw een vertrouwde toekomst wanneer nostalgie het overneemt en een westers verlangen naar een

verloren paradijs door de kieren van ons bewustzijn sijpelt. Officiële toekomst komen in keurige beleidsnota's en strategierapporten ter wereld, vaak op een veilige afstand van de rauwe stemmen van onderop. En gebruikte toekomst? Dat zijn de oude dromen die blijven rondspoken, zoals het hardnekkige geloof in onbeperkte automobilititeit, ook wanneer de omstandigheden allang veranderd zijn. Als je de herkomst van deze beelden volgt, ontdek je hoe ze machtsverhoudingen verstevigen en bepalen wie het privilege heeft om over de toekomst te spreken. Deze typologie is dus geen strak schema, maar een uitnodiging om verder te kijken, om te luisteren naar vergeten verhalen en om ruimte te maken voor andere toekomst dan de gebruikelijke.

Of ze nu persoonlijk, cultureel of institutioneel zijn – al deze verwachtingen delen één kenmerk: ze berusten op impliciete aannames. Wat we onuitgesproken voor waar aannemen over morgen, beïnvloedt hoe we ons vandaag gedragen. Vaak merken we dat pas achteraf op. Een samenleving die impliciet aannam dat welvaart steeds zou groeien, kan te laat reageren op economische schokken. Individuen die verwachten 'dat het allemaal wel ongeveer blijft zoals het is' kunnen moeilijk anticiperen op abrupte veranderingen – of het nu gaat om hun loopbaan, hun woonplaats, of hun gezondheid. Zo bouwt iemand mogelijk een heel werkend leven op rond één beroepsvaardigheid, vertrouwend op de default futures dat die vaardigheid altijd nodig zal zijn. Als die verwachting niet uitkomt, raakt men ontredderd. Ook op collectief niveau zien we dit mechanisme. Beleidsmakers handelen binnen de contouren van de officiële toekomstvisie die in hun departement geldt; projecten en investeringen volgen dat pad, waardoor bepaalde opties vanzelf meer middelen krijgen dan andere.

Impliciete verwachtingen sturen ons denken en handelen voortdurend. Omdat ze zelden expliciet benoemd worden, blijven ze buiten bereik van kritiek. We zien vooral wat binnen onze bestaande denkpatronen past, terwijl alles daarbuiten genegeerd wordt. Als we bijvoorbeeld geloven dat technologie elk probleem zal oplossen, blijft sociale innovatie onderbelicht. Zo versterken verwachtingen zichzelf: we handelen ernaar en maken ze deels waar.

Elke verwachting steunt op een onzichtbaar denkkader, een logica die heden en toekomst verbindt. Het geloof in een onafwendbare klimaatcatastrofe kleurt onze toekomst donker; optimisme over technologische vooruitgang maakt ons juist blind voor risico's. Deze dominante kaders voelen aan als feiten, niet als keuzes, waardoor we er onbewust naar handelen.

Door stil te staan bij de oorsprong van onze verwachtingen – welke gewoontes, belangen en verhalen erachter zitten – kunnen we deze automatische patronen herkennen en openbreken. Zodra we inzien dat onze verwachtingen beperkt en vaak onbewust zijn, ontstaat ruimte om bewust na te denken over een breder scala aan mogelijke toekomst en te bepalen welke daarvan waarschijnlijk of plausibel zijn, en waarom.

Uitgeverij Academia Press
Coupure Rechts 88
9000 Gent
België

www.academiapress.be
ISBN 978 902 09 5745 7
D/2025/45/611
NUR 800

Thomas D'hooge
Stilstaan bij de toekomst. Voor wie houvast zoekt in een wereld vol verandering
Gent, Academia Press, 2026
Eerste druk, 2026

Vormgeving: Studio Lannoo

© Thomas D'hooge & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediadivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in
enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere
manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst-
en datamining van (delen van) deze uitgave zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.